

Avrupa ve Göç: "Tehdit" Olgusuna Yönelik Teorik ve Politik Bir Analiz

Europe and Migration: A Theoretical and Political Analysis on The Phenomenon of "Threat"

Samet Zenginoğlu*

Öz

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından özellikle işgücü ihtiyacı sebebiyle göç alan bir coğrafya olmuştur. Fakat Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, güvenlik, ekonomik ve demografik temelli kaygılar gibi parametreler, bu kez kıtaya yönelik göçlerin bir tehdit olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Bu sonucun, birtakım politik yansımaları söz konusu olduğu gibi, dikkat çekici teorik arka plana da sahip olduğu düşünülmektedir. Göç ve göçmenlere yönelik bu "tehdit" algılamalarında kültür-kimlik unsurlarının belirgin bir biçimde ön plana çıkmaya başlaması, ulus-aşırı göç teorileri çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, "ulus-aşırı" ve "ulus-aşırı göçmen" gibi yaklaşım ve kavramlar çerçevesinde Avrupa'nın göçmenlere dair tehdit algısının kuramsal zeminini ortaya koymak ve bu zemin üzerine oluşturulan politik yansımaların ipuçlarını belirlemek amacını taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma, göçün nedenlerine değil, sonuçlarına odaklanan teorik bir perspektif ile göç olgusunun sadece ekonomik ve güvenlik temelinde değil, kimlik temelinde de değerlendirilmesi gerekliliği savı ile farklı bir bakış açısı geliştirmek amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Göç, Göçmen, Kimlik.

Abstract

Following the World War II, Europe began to receive migrants due to the need for labor. However, parameters such as the end of the Cold War period and security, economic, and demographic concerns led to the perception of migration as a threat. This result is thought to have a remarkable theoretical background as well as some political reflections. The fact that culture-identity elements come to the forefront in these perceptions of threat towards migration and migrants is important in terms of research on transnational migration theories. In this regard the purpose of this study is to reveal the theoretical background of Europe's perception of threat towards migrants within the framework of approaches and concepts such as "transnational" and "transmigrants" and to identify the clues of political reflections constructed on this ground. In this context, the study aims to develop a different perspective with the argument that the phenomenon of migration should be evaluated on the basis of not only economy and security but also identity.

Keywords: Europe, Migration, Migrant, Identity.

Derleme [Review]

Submitted: 26 / 05 / 2018

Accepted: 27 / 12 / 2018

Giriş

Göç, insanlık tarihi kadar derin bir geçmişe sahiptir. Kavimler Göçü'nden bugüne, mikro ya da makro ölçekli göçler kendi içerisinde krizden kıtlığa, siyasi baskıdan doğal sebeplere kadar birçok nedeni içerisinde barındırdığı gibi, aynı zamanda ekonomik, politik ve sosyo-kültürel bağlamlarda bölgesel ve küresel sonuçlar doğurmuştur. Ancak, özellikle 21. yüzyılın imkân ve şartları bağlamında bu nedenler çok büyük bir değişime uğramasa da ortaya çıkan sonuçların bir dönüşüm içerisinde olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından, değişen güvenlik paradigmaları, küreselleşme tartışmaları, postmodernizm ve kültür-kimlik odaklı konular şüphesiz bu dönüşümün yaşanmasında etkili olan faktörler arasında yer almışlardır.

Avrupa (Birliği) özelinde göç konusuna bakıldığında da 20. yüzyılın ortalarından bugüne ifade edilen dönüşümün belirgin yansımaları görülebilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik buhran ve artan işgücü ihtiyacı ile Avrupa'nın bir göç merkezi olma aşaması başlamış olsa da, kısa vadede bu sürecin ihtiyaçtan tehdide doğru bir seyir takip ettiği müşahade edilmiştir. Bu seyrin ortaya çıkmasında ekonomik faktörler (1970'lerin başlangıcındaki Petrol Krizi) etkili olduğu gibi, Soğuk Savaş sonrası güvenlik ve tehdit algılamalarındaki değişim ve kimlik merkezli (Birlik özelindeki kimlik tartışmaları ve aşırı sağın yükselişi bu bağlamda değerlendirilebilir) gündemler de etkili olmuştur. 21. yüzyılın henüz başlangıcında 11 Eylül saldırıları ve sonrasında bazı Avrupa kent merkezlerinde gerçekleştirilen saldırılar da Avrupa'nın zihin dünyasında yer alan göçmen algısının yanında "Müslüman göçmen" imajının da şekillenmesinde belirleyici etmenler olmuşlardır. Son olarak ise, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde görülen (Mısır, Libya, Yemen ve özellikle Suriye gibi) ve "Arap Baharı" olarak nitelendirilen süreçlerin neticesinde ortaya çıkan göç dalgaları da bir kez daha Avrupa ve göç konusunu gündeme getirmiştir.

Bu çalışma, söz konusu gündemin özellikle teorik arka planını ortaya koymak ve bu teorik kapsamın yansıması olarak birtakım politik perspektifleri ele almak amaçındadır. Bu amaç kapsamında odaklanılan temel sorunsal ise, Avrupa'nın göç(menler)e yönelik tehdit algılamasındaki temel faktörlerin neler olduğu ve bu faktörler açısından teorik kapsamda da kültür-kimlik konusunun ne şekilde etkide bulunduğudır. Örneğin, Detroit'den (ABD) Windsor'a (Kanada) göç etmek, Çin'den Kanada'ya göç edildiğinde kullanılan uluslararası göç terimi ile benzer şekilde nitelendirilemiyorsa, bu tablonun ortaya çıkmasına neden olan etmenler nelerdir (Bartram vd., 2017: 17)? Şüphesiz bu noktada kültür-kimlik temelli "biz" ve "öteki" imajları etkili olmaktadır.

Bu genel çerçevede dâhilinde, çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, kavramsal ve kuramsal açıdan göç olgusu incelenmiş ve ana hatları ile kuramsal ayrım noktaları ifade edilmiştir. Göç konusunda kültür-kimlik meselesine odaklanan Ulus-aşırı alanlar teorisinin değerlendirildiği ikinci bölümde, göçün ve göçmenlerin yaşadığı kavramsal ve algısal dönüşüm analiz edilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 21. yüzyıla Avrupa'nın göçmen algısında yaşanan değişim, bu değişime neden olan sebeplerle birlikte değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal ve Kuramsal Perspektif

Göç kavramına dair farklı kavramsallaştırmalar yapılıyor ve yapılabilecek olsa da, en genel manada, uluslararası göç terimini, uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer değiştirmek olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda uluslararası göç; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri olarak değerlendirilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 22). Bu tanımlamanın, uluslararası konjonktüre yansıyan boyutundan ise, uluslararası göç, geçici ya da kalıcı olarak insanların bir ülkeden bir başka ülkeye giderek yerleşmesi olarak değerlendirilmektedir ve bu değerlendirme yaygın olarak ulusal kimlikleri ve toplumsal üyeliği konu etmektedir (Bartram vd., 2017: 13). Dolayısıyla çalışmanın temel sorunsalı açısından da bu tanım, bir takım ipuçlarını ihtiva etmektedir. Göç olgusu değerlendirildiğinde, "gönüllü göç" ve "zorunlu göç/zorla göç" (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 69) gibi ayrım noktaları söz konusu olsa da, temelde ekonomik zorluklar, siyasi karışıklıklar, baskı gibi etkenler yoksulluk ile birleştiğinde bireylerin yer değiştirmesine sebep olan temel faktörler ortaya çıkmış olmaktadır (Ateş ve Yavuz, 2017: 1291).

Kavramsal ve kuramsal çerçevede, göç olgusuna dair belki de ilk dikkat çekici perspektif, Ravenstein'in 1885 yılındaki Göç Yasaları (*The Laws of Migration*) ile gündeme gelmiştir. Buna göre; "(a) göç edenlerin çoğu yalnızca kısa mesafelerdeki yerlere göç ederler, ortaya çıkan göç akımlarının yönü, göçmenleri içine çeken büyük ticaret ve endüstri merkezlerine doğrudur. (b) yerleşim birimleri arasında sınırlı ancak ülke çapında genel olan bu hareketin doğal sonucu, içine çekme süreci doğrultusunda kentlere yakın bölgelerden kentlere doğru olan göçün artmasıyla, boşalan kırsal bölgelerin daha uzak mesafelerden gelenlerce doldurulması ve bunun da ülke çapında bir yayılma sürecine sebep olmasıdır. (c) bu yayılma süreci, göçleri içine çeken sürecin tersine olsa da onunla benzerlik gösterir. (d) her göç akımı kendisini dengeleyici bir karşı akım yaratır. (e) uzun mesafelere giden göçmenler genellikle büyük ticaret ya da endüstri merkezlerinden birini tercih ederler. (f) ülkenin kırsal alanlarında yaşayanların göç etme eğilimi kentsel alanlarında yaşayanlardan daha yüksektir ve

(g) kadınların göç etme eğilimi kısa mesafelerde erkeklerden daha yüksektir. Erkek uzun mesafede göç etmeye daha yatkındır” (Ravenstein, 1885; akt. Özcan, 2017: 188-189).

Bu yaklaşımla birlikte, göç teorileri açısından farklı başlıklar ve bağlamlar kapsamında çeşitli göç teorilerinden söz etmek mümkündür (Yazan, 2016: 31-52; Çağlayan, 2006: 67-91; Aksoy, 2012: 295-296). Ancak bütün teorilerin ayrı ayrı ele alınması, bu çalışmanın amaç ve kapsamını aşmaktadır. Bu nedenden dolayı özellikle, Neo-Klasik İtici ve Çekici Faktörler Teorisi, Modernleşmeci Yaklaşımlar, Göç Sistem Teorisi, Network (Ağ) Teorilerinden söz edilecek olur ise, şu tespitlere yer verilebilir: Neo-Klasik İtici ve Çekici Faktörler Teorisi, 19. yüzyıldan kalma bir teorik modeldir. Bu teorik yaklaşım, genel olarak uluslararası göçün yoksul ülkelere doğru, refah düzeyi yüksek ülkelere doğru gerçekleştiği varsayımından hareket etmektedir. Dolayısıyla bu paradigma, geride bırakılan anavatanın, göçmenlerin ekonomik, politik ve sosyo-kültürel alanlardaki istek ve beklentilerine cevap vermekte yetersiz olduğunu, buna karşın, göç edilen ülkenin ise, bu alanlarda çekici bir nitelik sergilediğine işaret etmektedir (Kaya, 2014: 19). Modernleşmeci Yaklaşımına göre ise, uluslararası göçü belirleyen faktörler bireysel ve rasyonel karar alma mekanizmaları değil, yapısal faktörlerdir (bkz. Kaya, 2014: 19). Immanuel Wallerstein’in (1974) “Dünya Sistemleri” teorisinden hareketle ortaya çıkan Göç Sistem Teorisine göre (Merkez-Çevre ilişkisi) iş gücünü sermaye harekete geçirmekte ve onu sömürmektedir. Bu sebeple, görece kalkınmamış ve/veya az kalkınmış bölgelerden kapitalist merkezlere doğru göçün yaşanması kaçınılmazdır (Kaya, 2014: 20). Bir diğer noktada, Network (Ağ) Teorileri açısından göçü belirleyen unsurlar daha çok çevresel faktörlerdir. Ekonomik koşullar, iktidar politikaları, toplumsal değerler ve ulaşım imkânları gibi unsurlar göç deneyiminin oluşumunda öncelikli rol oynarlar. Göçmenler ise toplumsal ağlar içinde hareket ederler. Bu ağlar tarihsel süreçler içinde oluşur ve göçmenler kendilerinden önce göç eden akraba veya arkadaşlarının izlerini sürerek, diğer bir deyişle sahip oldukları sosyal sermayenin mümkün kıldığı sınırlar içinde hareketlilik sergilerler (Kaya, 2014: 20-21).

Bu teorilerin dışında, yani ekonomik, politik, yapısal ya da çevresel faktörlerin haricinde 21. yüzyılda müşahade edilen göçlerin daha çok kimlik odaklı tartışmalar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Soğuk Savaş dönemi sonrasında, küreselleşme, postmodernizm ve kültür (çok-kültürlülük ya da kültürel çeşitlilik gibi) ekseninde yükselişe geçen değerlendirme, analiz ve tartışmaların da bu süreçle ilgili ve ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zikredilen göç yasaları ve göç teorilerinin ise, bu noktada kimlik ve kültür odaklı tartışmalarda belirgin cevaplara sahip olmadıkları görülmektedir. Bunun nedenlerinden belki de en önemlisi, bu yasa ve teorilerin, göçün nedenleri üzerine yoğunlaşmış olmalarıdır. Oysa göç olgusuna dair temel problemlerin “nedenler” etrafında değil, “sonuçlar” etrafında kümelendiği düşünülmektedir. Nüfus hareketi ya da yer değiştirmelerle ilgili olarak, insanların neden yurtlarından ayrılmaya mecbur kaldığı ya da ayrılmayı tercih ettiği önem arz etmektedir. Lakin diğer bir sorunsal, göçmenlerin ulaştıkları ülkelerde kendilerine karşı gösterilen önyargılı tutumların neler olduğudur (Kolukırcı, 2009: 3) –ki bu tutumlar, göç ve tehdit algısının çıktılarını teşkil etmektedirler. Dolayısıyla kavram ve kuram ekseninde göçün sonuçlarına dair analizlerin ekonomik ve politik faktörler de göz ardı edilmeksizin, kimlik odaklı bir biçimde irdelenmesi gerekmektedir. Bu sayede, göç konusunun Avrupa özelinde neden “tehdit” olarak algılandığını anlamak ve anlamlandırmak mümkün olabilecektir.

2. Göçün Kültür–Kimlik Boyutu: Ulus–Aşırı Göç

Uluslararası göç literatüründe sıkça değinilen bir konu, göç yoluyla mekân değiştiren bireylerin, kitlelerin, grupların dâhil oldukları yeni toplumsal düzen içerisinde birer sorun olarak görülmesidir (Tuna ve Özbek, 2014: 50). Çünkü göçmenler sadece mekânlarını değiştirmemekte, aynı zamanda kendi kimlik ve kültürlerini de yeni coğrafyalara taşımaktadırlar. Göç alan ülke ya da coğrafya, bu durum karşısında kendi kimliğini korumak adına bazı reaksiyonlar/refleksler göstermektedir. Göç sonrası bu neden–sonuç ilişkisi, göç alan ülke ya da coğrafyanın tarihsel referansları dikkate alarak, göçmenleri birer tehdit unsuru olarak değerlendirmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Transnasyonal (ulus–aşırı) alanlar teorisinin bu kapsamda, bu sorunsala dair teşhis ve tespitlerin ortaya konulması adına mühim bir paradigmaya sahip olduğu düşünülmektedir. Ulusal sınırların arasında ve ötesinde çok taraflı ailevi, ekonomik, siyasal, kültürel, dinsel ve toplumsal hareketlilikler gözlemlendiğini ifade eden bu paradigma, fikirlerin, sembollerin, düşüncelerin, ideolojilerin, toplumsal ve siyasal hareketlerin, maddi kültürün, sanatın, göç alan ülke ile göç veren ülke arasında karşılıklı hareketinden söz etmektedir. Ulus–aşırı alanlar paradigması, önceki teorilerin göçmenlerin kültürel–etnik–dinsel kimliklerini göz ardı ettiğini ileri sürmekte ve göçün ve göçmenin günümüzde tanımının radikal bir dönüşüm geçirdiğini iddia etmektedir. Çünkü artık, göçmen, anavatanını tamamıyla geride bırakan ve yepyeni bir coğrafyaya yerleşen biri değildir. Bu hususun yanında, teoride geçen “alan” ifadesi, hem maddi hem de söylemsel düzlemde ortaya çıkan davranış, eylem, tutum, sözler ile birlikte üzerinde yaşadığımız coğrafyayı ve yeri içine almaktadır. “Yer” ise sadece maddi olan coğrafyayı ifade eder. Diğer bir deyişle “yer” ontolojik olarak önceden vardır, ancak “alan” öznelere tarafından inşa edilir ve zaman içerisinde değişime uğrar (Kaya, 2014: 19-22). Bu noktada, “alan”ın inşası dikkat çekici bir ifadedir. Çünkü bu hususun, kimlik, kültür, özne temelli tartışmaların ana gündemini teşkil eden inşacı (konstrüktivist) teori ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Wendt, 2016).

Ulus–aşırı göç çalışmaları, asimilasyon kuramının varsaydığı gibi tüm göçmenlerin göç gönderen ülkeyi geride bırakarak, o ülkeyle bağlarını keserek yeni bağlama bütünüyle entegre olacakları varsayımının doğru olmadığını ortaya koymuştur (Öner, 2016: 21). Bu nedenle ifade edildiği üzere göç gibi göçmen de radikal bir dönüşüm geçirmiştir. Göçmenlere yönelik bu dönüşüm, inşa edilen “transmigrant” (ulus–aşırı göçmen) kavramı ile tanımlanmaktadır. Bu kavram, Kaya’ya göre (2014: 24-25), küresel çağın göç deneyiminin, bir yerden kopup başka bir yere asimile olmak anlamına gelmediğini, geride bırakılan anavatanın hasretinin insanları yakıp kavurmadığını, geride bırakılan anavatanın düşsel bir cennet olarak tasarlanmadığını, tüm bunların tam da aksine ulus–aşırı bireylerin anavatan ile diaspora arasında bir yerde kendilerine iki yerden de beslenmek kaydıyla başka bir alan yarattıklarını, anavatanlarını sürekli bir şekilde reel (ucuz uçak biletleri vb. yollar) ve sembolik (sosyal ağlar, televizyon, sinema endüstrisi vb.) olarak ziyaret ettiklerini ve anavatanları ile yeni vatanları karşısında değişen aidiyet biçimleri geliştirdiklerini hatırlatmaktadır.

Özellikle küreselleşme süreci, bu kavramı oluşturan ana etmenlerden birisidir. Çünkü göçlerin süreklilik, göçmenlerinse yerleşiklik kazanmasına karşın, küreselleşmeyle birlikte, yolculukların ucuzlaması ve kolaylaşması, yeni teknolojilere bağlı iletişim imkânları bireylerin adeta iki ülkede birden yaşamalarına, tek bir ülkeye tek bir ulusa bağlı olduğu düşüncesinin zayıflamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla ulus–aşırı topluluklar, iktisadi, siyasi, kültürel ve dini etkinliklerde bulunmakta, faaliyetlerde buldukları ülke ve göç ettikleri ülke arasında köprü kurmaktadırlar (Karaçay, 2016: 412). Özkul’a göre de (2016: 487), “teknolojinin gelişmesi ile birlikte, göçmenler televizyon ve internet aracılığıyla geldikleri ülkelerde yaşanan günlük politik, ekonomik ve sosyo–kültürel gelişmelerden de günü gününe haberdar olmaktadır. Bu şekilde anavatanları ile bağları zamanla güçlenmekte ve coğrafi olarak ayrı ülkelerde yaşasalar bile zihinlerinde aynı anda iki ülkede yaşayabilmektedirler.”

Göç ve göçmenlere dair yaşanan bu dönüşümün haricinde, bir de melez (hibrit) kimliklerden söz etmek gerekmektedir. Melez (hibrit) kimlikler, günümüzde daha çok küreselleşme ve mobilizasyon süreçlerinin bir sonucu olarak ele alınmakta ve çok–kültürlü toplum yapılarının bir bileşeni olarak açıklanmaktadır (Çağırkan, 2016: 2614). Göçmenler sahip oldukları, geçmişten getirdikleri ve/veya göç ettikleri yerde sonradan kazandıkları her şeyi hibrit kimlikleri sayesinde hiçbir şeyi yok saymadan veya saklamak zorunda kalmadan taşıyabilmektedirler (Çağırkan, 2016: 2617-2618). Bunun sonucunda da Amerikalı–Çinli ya da Euro–Türkler (Almanya ve Türkler özelindeki farklı bir perspektif için bkz. Jurgens, 2001) gibi kavramsallaştırmalarla karşılaşılabilmektedir. Ortaya çıkan bu dönüşüm, Soğuk Savaş sonrasında ve özellikle 21. yüzyılda Avrupa özelinde diğer saiklerle birlikte (güvenlik ve ekonomi) göçün ve göçmenlerin bir “tehdit” unsuru olarak algılanması sonucunu doğurmuştur.

Bu algının ortaya çıkmasında üç yönlü bir etkinin söz konusu olduğu düşünülmektedir. İlk olarak, kavramsal boyutta da değerlendirildiğinde hibrit kimlik tanımlamasının, Ulus–aşırı alan teorisine benzer bir biçimde, küreselleşmenin ortaya çıkardığı imkân ve süreçler bağlamında değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Dolayısıyla ikinci olarak, küreselleşme sürecinin tersine, hibrit kimliklerin ortaya çıkışı ve yükselişi küreselleşmenin kültürel standartlaş(tır)ma hedefine karşı bir direnç mekanizması olarak ele alınabilir. Üçüncü olarak ise, ulus devletlerin sahip oldukları bir takım ulusal reflekslere karşı bu tür kimlik tanımlamaları, ulusal kimliğin bütünlüğünü ve birliğini zedeleyici ve hatta tahrif edici unsurlar olarak görülmektedir. Bu üç yönlü etki dikkate alındığında, kimlik temelli tehdit algılamaları, ortaya çıkan kültürel direnç mekanizmaları ve ulusal kimliğin bütünlüğü vurguları arasında kendi alanını inşa etmekte güçlük çekmemektedir. Çeşitli örnekler ve yansımalar üzerinden de bu tehdit algılamaları Avrupa özelinde bir takım dikkate değer ipuçları sunmaktadır.

3. Avrupa ve Göç: Tehdit Olgusunun Anatomisi

Yakın tarihte Avrupa özelindeki göç tartışmalarını 20. yüzyılın yaklaşık olarak ikinci yarısından itibaren başlatabilmek olasıdır. Bu dönemin öncesinde, Avrupa’nın tarihi incelendiğinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı’na kadar göç veren konumda olduğu görülmektedir. Bu dönemden sonra ise, göç almaya başlamış, kendi göç politikalarını oluşturmaya çalışmış ve bu süreçte en önemli göç alan merkezlerin başında gelmiştir (Ultan, 2017: 1445). Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik buhran ve problemlerin aşılması adına, bu göç alma süreci büyük oranda iş gücü merkezli bir seyir takip etmiştir. Zira Avrupa, işgücü açığını kapatmak adına, “misafir işçi” olarak tanımlanacak olan göçmenlere kapılarını aralamıştır. Bu sebeple bu göç süreci, bir “gereklilik” olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla 1960’lar boyunca göç, Batı Avrupa’da olumlu karşılanmıştır (Kaya, 2016: 4). Bu olumlu karşılama, kısa vadeli bir ömre sahip olmuş, 1970’lerden itibaren tehdit algılamalarının temelleri inşa edilmeye başlanmıştır. 1970’lerin sonlarından itibaren göç söylemi ulus–devletin çıkarlarına aykırı olarak gösterilen göçmenlere odaklanmıştır ve 1980’lerin başlarıyla beraber göç, milli kimliğe yönelik bir tehdit olarak algılanır olmuştur (Kaya, 2016: 11-12). Elbette bu tehdit algısında yalnızca politik ya da sosyo–kültürel faktörler etkili olmamıştır, aynı zamanda 1973 Petrol Krizi sonrası ortaya çıkan ekonomik kriz, bu faktörleri tetikleyici bir gelişme niteliğindedir. Zira bu dönemden itibaren başta artan işsizlik oranları olmak üzere, birçok olumsuz tablonun müsebbibi olarak göçmenler görülmeye başlanmıştır.

1980'lerin sonlarına doğru, uluslararası göç sistematik ve üst düzeyde bir ilgi görmeye başlamıştır. Örneğin, Avrupa Birliği devletleri kendi iç sınırlarını kaldırırken, güneyden ve doğudan gelen göç akınını önlemek için birliğin dış sınırlarını güçlendirmekle giderek daha çok ilgilenmeye başlamışlardır. 1990'larla birlikte ise, aşırı sağcı grupların göçle ilgili başarılı söylemleri –ki bu söylemler özellikle aşırı sağcı partilerin kamuoyundan destek almalarında etkilidir– ve göçü ulusal kimliğe yönelmiş bir tehdit olarak görmeleri bu konuların siyaset sahnesinin merkezine taşınmasına katkıda bulunmuştur (Castles ve Miller, 2008: 17). Bu bağlamda bir yandan Avrupa'nın Birlik kapsamında 1985 yılında imzaladığı Schengen Anlaşması ile inşa ettiği hukuki duvar, diğer yandan da kıta sınırları içerisindeki göçmenlere yönelik inşa ettiği dışlayıcı/ötekileştirici sosyo-politik duvar, artık belirgin bir biçimde, göçmenlere dair yeni algının temel parametrelerini oluşturmuşlardır. Bu süreç, Soğuk Savaş sonrası dönemden itibaren de Avrupa'nın ve göç tartışmalarının ana gündemlerinden birisini teşkil etmiştir.

Tehdit algılamalarının dönüşümü açısından; uluslararası toplum, Soğuk Savaş sırasında, tehdit algılamalarını iki kutuplu düzende güçler dengesi, nükleer, konvansiyonel savaş tehdidi gibi daha çok askeri konulara yönlendirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise bu perspektifler daha geniş anlamda tanımlanmaya başlanmıştır (Akçapar, 2016: 563). Yani Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik kamplaşma/kutuplaşma bağlamında "güvenlik" algısı daha çok politik ve askeri yönde ele alınırken, bu dönemin sonrasında güvenlik algısı ve dolayısıyla tehdit olguları daha çeşitli perspektiflerde değerlendirilmiştir. Avrupa özelinde, Soğuk Savaş sonrasında Berlin Duvarı'nın yıkılması neticesinde iki Almanya'nın birleşmesi, Rusya ve Kazakistan'da yaşayan etnik Almanların Federal Almanya'ya göçü ve benzeri göç süreçleri Avrupa'da yaşanan uluslararası göçün niteliğini ve kapsamını değiştirmiştir. Bu süreçte Avrupa'da yeniden bir uluslaşma süreci yaşanmış ve özellikle muhafazakâr iktidarlar ülkeye giriş yapan ve işsizlik gibi sorunlarla karşılaşan akraba topluluklarının memnuniyetsizliklerini belli ölçüde de olsa ortadan kaldırabilmek veya onların huzursuzluklarını yatıştırabilmek için ülkede uzun yıllardan bu yana yaşayan Müslüman kökenli göçmenleri ve onların çocuklarını hedef göstermek suretiyle sorunları yatıştırmaya çalışmışlardır. Diğer bir deyişle, etno-kültürel homojenleşme çabası içinde uzun yıllardır Almanya gibi ülkelerin kalkınmasına çok büyük katkıda bulunan göçmen işçileri artan sosyo-ekonomik huzursuzluğun nedeni olarak göstermişler ve onları adeta "günah keçisi" haline getirmişlerdir (Kaya, 2014: 18). Bu hedef gösterme biçimi, tehdide, düşmana ve öteki'ye karşı birleşme amacını taşıdığı kadar, ilgili ülkelerdeki bazı aktörlerin iç politikadaki hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak bir zemin, bir basamak görevi de üstlenmiştir.

Uluslararası göçün düzensizleşmesi ile birlikte düzensiz göçü denetim altına alma yolundaki çabalara göçü güvenikleştiren, yani göçü bir "sorun" ve hatta bir "tehdit" olarak inşa eden bir söylem eşlik etmeye başlamıştır (Öner, 2016: 14-15). Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle artan yasadışı göçlerle birlikte, göçmenlere karşı yükselen ırkçı eylemlerin ve yabancı düşmanlığının bir sonucu olarak göçün politikleştiği ve ulusal çıkarlar açısından "yüksek politika" konusu haline geldiği dikkat çekmiştir (Yazan, 2016: 15). Burada, göçmenlere yönelik yükselişe geçen ırkçı ya da aşırı sağcı söylemlerin ve bu söylemlerin bir "ulusal hassasiyet" üzerinden oluşturulmasının Soğuk Savaş sonrası konjonktürle ilgili olduğu düşünülmektedir. Zira bu konjonktür, ideolojik tartışmaların, yerini kültür-kimlik odaklı tartışmalara bıraktığı, teknolojik gelişmelerin de etkisi ile globalleşmenin standardizasyon sürecine karşılık bir direnç mekanizması olarak mikro ölçekli kimliklerin belirginleştiği bir muhteva arz etmektedir. Dolayısıyla, uluslararası göçü kavramsal düzeyde anlamak için, artık uluslararası kelimesinin kalbinin aslında "ulus" olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Bir ülkeden bir diğer ülkeye göç, milliyet farklılıkları ya da insanlar arasında milliyet ile bağdaştırılan farklılıklar yüzünden sonuçları olan bir olgudur (Bartram, 2017: 14). Nitekim bu yaklaşım da ulus-aşırı göç teorisi ile bağlantılıdır. Belirtmek lazımdır ki, ulusal kimliğin tehdit edilmesi ciddi bir konudur. Ulus-devlet, 18. yüzyıldaki gelişiminden bu yana, siyasal birlik fikri temelinde olduğu kadar kültürel bir temelinde de açıklanmıştır. Çoğu ülkede ortak dil, kültür, gelenek ve tarih üzerinden tanımlanan etnik homojenlik ulus-devletin temeli olarak algılanmıştır. Genellikle hayali olan bu birlik güçlü ulusal mitler yaratmıştır. Göç ve etnik farklılıklar bu tür bir ulus düşüncesini tehdit etmektedir, çünkü etnik kökenleri ortak olmayan bir halk yaratmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 21). Burada vurgulanmak istenen husus, göçmenlere yönelik tehdit algısında kültür ve kimlik ekseni faktörlerin belirgin bir biçimde ön plana çıkıyor olmasıdır. Ayrıca bu eksen üzerindeki faktörler, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra da güvenlik sarmalı içerisinde yeni bir boyut daha kazanmıştır.

Çalışma kapsamında, 11 Eylül saldırılarının detaylı bir analizi verilmemiş, bilakis bu gelişmenin akabinde göçmenler ve tehdit bağlamı üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. 11 Eylül sonrasında toplumsal uyum (entegrasyon), ulusal kimlik ve vatandaşlık kavramları sorgulanmaya başlanmıştır. Göçmen nüfusun ülke içi suç oranlarını arttırdığı, işsizlik sigortası yoluyla refah devletini kötüye kullandığı ve hatta Müslüman göçmen nüfusun uyum gösteremediği öne sürülmüştür (Akçapar, 2016: 566-567). Genelde Batı'nın, özelde Avrupa'nın Müslüman göçmenlere yönelik bu ve benzeri düşünceleri sadece 11 Eylül saldırıları ile ortaya çıkmamıştır. Yakın dönem tarihsel gelişmelerden 21. yüzyıla, entegrasyon, güvenlik, tehdit gibi kelimeler ekseninde bu düşünceler, İran Devrimi'nden (1979) Ruşdi olayına (1989), Birinci Körfez Savaşı'ndan (1990) Körfez Savaşı'na (1991), Bosna Savaşı'ndan (1992) Theo Van Gogh Cinayeti'ne (2004), Madrid saldırılarından (2004), Londra saldırılarına (2005) ve Paris saldırılarından (2015), Brüksel saldırılarına (2016) değin mikro ve makro ölçekli çeşitli gelişme ve emarelerin izleriyle şekillenmiştir. Bu "güvenlik" temelli kaygıların yanında, Batı'ya, Avrupa'ya gerçekleşen göç süreci de 'akın', 'işgal', 'istila' gibi kavramlarla (Kaya, 2016: 9) değerlendirilmiştir. Şüphesiz bu tablonun

neticesinde tehdit olgusunun ne şekilde anlamlandırıldığı daha da netleşmektedir. Öyle ki, güvenlik gündemi bağlamındaki bu tür endişeler, belirli bir dini, milli ya da etnik gruba ait vatandaşlar üzerine gölge düşürücü bir etki yapmıştır. Örneğin, Amerikalı ve Avustralyalı turistlerin yabancı olarak algılanmadığı İngiltere’de, Müslüman olan İngiliz vatandaşlar yabancı olarak algılanmıştır (Bartram, 2017: 36).

Dolayısıyla dini kimlik de “öteki” imajının şekillenmesinde belirgin bir faktördür. Daha somut bir örnek olarak, yukarıda ifade edilen saldırıların haricinde, Temmuz 2011’de Norveç’te Breivik tarafından gerçekleştirilen terör eylemi gösterilebilir. Zira bu büyük saldırının ardından, Avrupa, herhangi bir dini, ulusal ya da etnik bir yaklaşımla süreci değerlendirmemiş, aksine bu eylemin adeta bireysel bir saldırı olarak değerlendirilmesi yönünde bir tavır sergilemiştir. Oysa Breivik’in dini kimliğinin farklı bir kimlik olduğu durumu varsayılarak bir tespit yapıldığı vakit, Avrupa’nın bu eyleme karşı çok daha sert bir yaklaşıma ve bu perspektife sahip çeşitli açıklamalara sahip olacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Güvenlik ve dini temelli kaygıların haricinde 2008/2009 ekonomik krizi ve bu krizin yansımaları noktasında da yine objektiflerin göçmenlere odaklanmış olduğu belirtilebilir. 1973 krizinde olduğu gibi birçok örnekte de rastlanacağı üzere, bu ekonomik krizin neticeleri açısından göçmenler sorumlu tutulmuşlardır. Güvenlik, ekonomi gibi çıkmazların haricinde, 2010 yılının son günlerinde başlayan, Kuzey Afrika’nın ve Ortadoğu’nun birçok ülkesinde etkileri görülen, “Arap Baharı” olarak nitelendirilen süreç sonrasında, özellikle Suriyeli göçmenler/mülteciler konusu başta olmak üzere, göç yeniden Avrupa’nın üzerinde hassasiyetle durduğu birincil konuları arasında yer almıştır. Öyle ki, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR) bu krizi, zorla yerinden edilenler bağlamında, “İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki en büyük vaka” olarak değerlendirmektedir (Kılıç, 2017: 86).

Şüphesiz, Avrupa (Birliği) adına da bu “büyük vaka” bir takım sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu sonuçlar, birbiri ile ilişkili olarak şu şekilde tespit edilebilir. (a) Güvenlik perspektifinde Avrupa’nın Müslüman kimliğine dönük “öteki” algısı çerçevesinde, bu göç dalgaları büyük bir sorun/tehdit teşkil etmektedir. (b) Ekonomi perspektifinde, işsizlikten diğer makroekonomik göstergelere değin, ortaya çıkan ya da çıkacak olan krizlerin arka planında bu düzensiz göçlerin varlığı görülmüştür/görülmektedir. (c) Demografik perspektiften ise, ilk iki husus ile ilgili olarak, Avrupa, Müslüman göçmen nüfusun özellikle Birlik sınırları içerisindeki artışından endişe duymaktadır. (d) Son olarak ise, bu endişe/kaygı duyguları üzerine inşa edilen tehdit/öteki algısını bir iç politik argüman olarak kullanan aşırı sağın, Avrupa’da yükselişi kaçınılmaz bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Suriyeli göçmenler özelinde şu ana değin ifade hususlar çerçevesinde (güvenlik, ekonomi, kültür–kimlik) Avrupa’nın Birlik politikaları kapsamında geliştirdiği yaklaşım ve politikalar tartışmaya açıktır ve bu gelişmelerin insani ve politik boyutları ayrı bir bağlamda değerlendirilmiştir (bkz. Kanat ve Zenginoğlu, 2017). Bu değerlendirmelerin haricinde, yine bu sorunsala kimlik–kültür temelinde bakıldığında (Papademetriolu, 2012) dikkat çekici vetireler ile karşılaşmaktadır. Örneğin, 2015’te Slovakya, Suriye’den gelen Hıristiyan mültecileri kabul edeceğini açıklamıştır. Benzer bir durumun Polonya için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür (Şahin ve Nişancı, 2018: 551). Dolayısıyla burada da bir kez daha dini kimliğin ana başlıklar haricinde önem arz eden politik yansımaları sahip olduğu vurgulanmalıdır. Ancak bununla birlikte bu ve benzeri yansımaların da süreci daha da girift bir yapıya ittikleri de eklenmelidir. Bu girift hale gelen yapıya dair olarak da sonuç bölümünde, kavramsal bir tespit denemesinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Geçmişten bugüne göçün nedenlerine bakıldığında ekonomik, politik, sosyo–kültürel ya da coğrafi (iklimsel) sebepler temelinde benzer hususlar ile karşılaşılırken, özellikle 21. yüzyılda göçün sonuçlarına bakıldığında, önceki zaman dilimlerine nazaran büyük oranda dönüşümlerin yaşanmaya başlandığına şahit olunmaktadır. Küresel politik ve teknolojik gelişmelerin de etkisi ile gerek göç, gerekse de göçmen kavramlarının artık Soğuk Savaş dönemi ve öncesi içeriklerle, kavramsallaştırmalarla değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Yaşanan bu dönüşümün Avrupa bazında politik boyutunun ele alındığı bu çalışmada, bu boyutun arka planını teşkil eden Ulus–aşırı alan teorisi de kuramsal perspektif bağlamında değerlendirilmiştir. Bu perspektifte de görüldüğü üzere, günümüz göç/göçmen tartışmalarında güvenlik ve ekonomi gibi faktörlerin yanı sıra artık kültür–kimlik faktörü de tartışmanın kapsam ve boyutunu etkileyen bir durum arz etmektedir.

Bu harici faktör ve sebeplerin dışında, göç olgusu Avrupa özelinde değerlendirildiğinde, Avrupa’nın Soğuk Savaş sonrası dönemden itibaren dâhili faktör ve sebepler ile farklı ve fakat göç ile de ilgili bir kimlik tartışması içerisinde olması (bu iddia için bkz. Zenginoğlu, 2018: 167 vd.) Avrupa ve göç tartışmalarını daha da girift bir yapıya sokmaktadır. Bu girift yapı içerisinde, Avrupa’da göç ve göçmenler üzerinde inşa edilmiş olan “tehdit” algısı ve bu algının hem nedeni hem de sonucu olarak popülerleşen nefret söylemleri dört eksen etrafında şekillenmektedir (Yardım, 2015: 130-131): ilk olarak, bu eksenlerden birisini sosyo–ekonomik eksen teşkil etmektedir. Buna göre, göç ve işsizlik arasında bağ oluşturmak suretiyle, ifade edilmiş olduğu üzere göçmenler ekonomik krizlerin sebepleri arasında sayılarak günah keçisi ilan edilebilmektedir. 1973 ya da 2008/2009 ekonomik krizleri bu bağlamda örnek verilebilir. İkinci olarak, güvenlik ekseni ile karşılaşmaktadır

–ki bu noktada da 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Avrupa kentlerinde gerçekleştirilen saldırılar ve saldırganların aktarılan profili, göçmenlerin “içimizdeki tehdit” olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Üçüncü olarak, kimlik ekseninden söz edilmektedir. “Akin/istila/işgal” gibi kavramlar çerçevesinde düzensiz ya da yasadışı olarak nitelendirilen göç süreçlerinin milli kimliğin kaybolması yönünde etkide bulunduğu düşünülmektedir. Son olarak, siyasi eksen söz konusu olmaktadır. Bu eksenin üçüncü eksen ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Zira milli kimlik üzerine inşa edilen hassasiyetler, seçimden zaferle çıkmayı amaçlayan ırkçı ve aşırı sağcı söylemlerin gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bu noktada Avrupa’da aşırı sağın yükselişinin arka planında göç hususunun etkisi göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası ve Arap Baharı olarak nitelenen sürecin ardından Avrupa büyük bir göç dalgası ile karşı karşıyadır. Lakin bu dalga, Avrupa için tabiri caizse bir tsunami etkisi oluşturmaktadır. Bu etki, Avrupa’nın sadece göç eden bireyleri ve grupları mülteci ya da sığınmacı gibi kavramlarla değerlendirmede, aynı zamanda büyük bir tehdit unsuru olarak gördüğü tablonun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Şüphesiz bu tabloyu anlamlandırabilmek ve çözümleyebilmek için de kimlik politikalarını göz ardı etmemek ve bu politikaların kuramsal çerçevesini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Göçe dair tehdit unsurunun temelinde kimlik faktörü yer alıyor olsa da, bu temelin üzerinde ekonomik ve güvenlik temelli bir tehdit inşası da söz konusu olmaktadır. Ancak çalışma kapsamında da görüldüğü üzere bu faktörler o denli iç içe geçmiş durumdadır ki, ifade edildiği üzere girift bir yapı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada, hibrit kimlikler kavramsallaştırması gibi, bu kez de hibrit tehditler ile karşılaşılabilir. Hibrit tehditler, güvenlikten ekonomiye, demografiden kültür–kimliğe ve din etmenine değin birçok faktörü içerisinde barındırabilen bir algılama sahasıdır. Bu kümülatif tablo ise, Avrupa adına “öteki”nin belirgin varlığı sebebiyle, örneğin aşırı sağın yükselişi bağlamında, kısa vadede bazı politikalar ve söylemler bazında bir meşruiyet zemini oluştursa da orta ve uzun vadede bu çatışma faktörlerinin, Birlik için bütünlüğü sağlamaktan ziyade tahrip edici bir etkiye sahip olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle de Avrupa’nın hibrit tehditleri ötekileştirerek, onlarla baş etmeye çalışmak yerine, çözümleyici ve nihayetinde de çözüme kavuşturucu adımlar atması gerekmektedir. Zira bu çözümlerin, sorun olarak görülen göçmenler için gerekli olduğu varsayılıyor olsa da, esasında bu çözümün bizatihi Avrupa (Birliği) adına zaruri olduğu da teorik ve politik bir gerçeklik olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akçapar, Ş. K. (2016). Uluslararası göç alanında güvenlik algılamaları ve göçün insani boyutu. Öner, G. I. ve Öner, N. A. Ş. (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 563-575.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 20, 292-303.
- Ateş, H. ve Yavuz, Ö. (2017). (G)öçmen (ö)tekileştirme ve (ç)okkültürlülük. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Göç Özel Sayısı*, Cilt. 22, 1287-1301.
- Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. (Çev. I. A. Tuncay). Ankara: Hece Yayınları.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı, modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çağırkan, B. (2016). Göç, hibrit kimlik ve aidiyet: yeni toplumlar, yeni kimlikler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 8, 2613-2623.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, Sayı. 17, 67-91.
- Jurgens, J. (2001). Shifting spaces: complex identities in Turkish-German migration. Pries, L. (Ed.). *New Transnational Social Spaces, International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-First Century*, London and New York: Routledge, 94-112.
- Kanat, S. ve Zenginoğlu S. (2017). Avrupa birliği’nin Suriyeli mültecilere yönelik yaklaşım ve politikaları. *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 4 (3), 20-32.
- Karaçay, A. B. (2016). Türkiye-Avrupa göç sistemi: misafir işçilikten ulus-ötesi kimliklere. Öner, G. I. ve Öner, N. A. Ş. (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 399-416.
- Kaya, A. (2016). *İslam, göç ve entegrasyon, güvenikleştirme çağı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. (2014). Uluslararası göç teorileri bağlamında yeni göç türlerini anlamaya çalışmak: Türkiye’de “yabancı” ve “öteki” olmak. Tuna M. (Ed.). *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler*, Ankara: Sentez Yayıncılık, 13-37.

- Kılıç, S. (2017). Mülteci krizi bağlamında İsveç'in göçmen bütünleşme politikasının değerlendirilmesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt. 16, No. 2, 85-120.
- Kolukırmık, S. (2009). Mülteci ve sığınmacı olgusunun medyadaki görünümü: medya politikası üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 1-20.
- Öner, N. A. Ş. (2016). Göç çalışmalarında temel kavramlar. Öner, G. I. ve Öner, N. A. Ş. (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13-27.
- Özcan, E. D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. (2017, 11 Kasım). Erişim adresi http://www.sekeris.org.tr/dergi/multimedia/dergi/45_cagdas_goc_teorileri_uzerine_bir_degerlendirme.pdf, 183-215.
- Özkul, D. (2016). Ulus-ötesi göç: uluslararası göç yazınında yeni bir paradigma. Öner, G. I. ve Öner, N. A. Ş. (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 483-500.
- Papademetriou, D. G. (2012). Rethinking national identity in the age of migration. *Transatlantic Council on Migration*, Washington.
- Şahin, L. ve Nişancı, Ş. (2018). Avrupa birliği'nde göçmen krizi ve Avrupa birliği'nin göçmen politikaları. *Asos Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 80, Yıl. 6, 545-556.
- Tuna, M. ve Özbek Ç. (2014). Uluslararası göçlerin yeni kategorileri, ulus-devlet ve aidiyet: Türkiye'deki yabancı yerleşimcilerin toplumsal entegrasyonları. Tuna M. (Ed.). *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler*, Ankara: Sentez Yayıncılık, 38-76.
- Ultan, M. Ö. (2017). Avrupa birliği'nde istenen göçmen profili analizi: ekonomik göçmen mi, politik göçmen mi?. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Göç Özel Sayısı*, Cilt. 22, 1443-1456.
- Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Göç terimleri sözlüğü*. No. 18.
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası siyasetin sosyal teorisi*. (Çev. H. S. Ertem ve S. G. I. Öner). İstanbul: Küre Yayınları.
- Yardım, M. (2015). Göçmen algısından mülteci fobyasına: Avrupa tecrübesi. *Sosyoloji Divanı*, Yıl: 3, Sayı: 6, 129-148.
- Yazan, Y. (2016). *Avrupa birliği'nin yasadışı göç politikası, Türkiye örneği çerçevesinde insan hakları sorunsalı*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Zenginoğlu, S. (2018). *Avrupa'nın dönüşümü, tarih, kimlik, politika*. Konya: Literatürk Akademia.